Andrei Emilciuc*

IMPACTUL RĂZBOIULUI CRIMEII (1853-1856) ASUPRA COMERŢULUI DIN BASARABIA

In this paper we analyse the evolution of trade in Bessarabia during the Crimean War (1853-1856). Based on the research of published and unpublished sources we can ascertain that the Crimean War affected trade in the territory between the Prut and the Dniester in several ways. First of all, the state of war instituted in the province meant the issuance of provisions that limited the legal framework of trade, through various prohibitions on the export of certain goods, the fixing of the purchase price of products for the army, etc. Another aspect taken into account is the limitation of the mobility of traders, by suspending of the issuance of travel passports within the empire or abroad, the reinstatement of quarantines on the Dniester, etc. Finally, the negative impact of the war on trade in the province was determined by the decrease in agricultural production available to the market, as a result, on the one hand, of requisitions and, on the other hand, of extraordinary labour obligations for the benefit of the army, which kept away peasants from agricultural works. The decrease in the volume of foreign trade, as a result of the prohibitions, determined the decrease of the province's income and the impoverishment of the traders. The measures adopted by the tsarist authorities to remedy the situation had limited effects and could not stop the exodus of commercial capital from the province.

Keywords: state of war, export bans, mobility restrictions, trade income, trade capital.

La 4/16 octombrie 1853 izbucnea un nou război ruso-turc, intrat în istorie drept Războiul Crimeii. Prin rescriptul imperial dat Senatul la 19 noiembrie 1853, Basarabia, alături de guberniile Herson și Taurida sunt declarate în stare de război. Provincia a fost supusă comandamentului direct al general-adjutantului D.E. Osten-Sacken, care își stabilise ștabul la Odesa[1].

Regulamentul cu privire la administrarea regiunilor aflate în stare de război, aprobat de împărat la 13 martie 1812, stabilea că în regiunile aflate în stare de război, poliția județeană sau orășenească erau subordonate comandantului suprem al armatei active. Acesta putea demite orice funcționar al poliției, sau a-l deferi Tribunalului militar, deciziile căruia le controla. Chiar dacă comandantul suprem al armatei active nu putea interveni în planul administrării gospodărești și judecătorești al regiunilor în stare de război, guvernatorii civili ai guberniilor și regiunilor

* **Andrei Emilciuc**, doctor în istorie, cercetător științific superior, Institutul de Istorie.

1 *Журнал Министерства Внутренних Дел*, 1854, часть IV, Отд. I, с. 48.

în cauză erau responsabili personal de îndeplinirea ordinelor pe care le primeau de la acesta în privința necesităților armatei[2]. Regulamentul din 5 decembrie 1846, cu privire la conducerea armatelor în timp de pace și în timp de război, reconfirma că comandanții supremi ai armatei în guberniile și provinciile declarate în stare de război, exercitau puterea supremă din numele împăratului. Era prevăzut, în plus, ca autoritatea comandanților supremi în guberniile și provinciile aflate în stare de război, în timpul campaniilor militare externe și deplasării comandantului suprem în afara granițelor imperiului, să fie exercitată de comandantul corpului detașat de armată, care rămânea dislocat în regiunile respective[3].

Prin rescriptul din 21 februarie 1854 Regatul Poloniei, guberniile Curlanda, Volânia și Podolia au fost declarate și ele în stare de război, fiind supuse alături de Basarabia și parțial gubernia Herson comandamentului direct al comandantului suprem al armatei active, general-feldmareșalului I.F. Paskevici-Erivanski, în baza drepturilor acordate prin Regulamentul din 5 decembrie 1846. În același timp, gubernia Podolia, parțial Herson și Basarabia fuseseră plasate sub controlul direct al general-adjutantului M.D. Gorceakov, comandant al corpurilor de infanterie 3, 4 și 5, cu drepturile de comandant al corpului detașat al armatei pe timp de război. General-adjutantul D.E. Osten-Sacken își menținea drepturile acordate prin rescriptul din 19 noiembrie 1853, dar era subordonat general-adjutantului M.D. Gorceakov[4]. Prin rescriptul din 26 octombrie 1854, odată cu numirea general-adjutantului M.D. Gorceakov în calitate de comandant suprem al armatei sudice, acesta obține în Basarabia, dar și în guberniile Podolia, Kiev, Poltava, Harkov, Ekaterinoslav, Herson și parțial Taurida, toate drepturile prevăzute pe timp de război prin Regulamentul din 5 decembrie 1846[5].

Starea de război a afectat deopotrivă atât comerțul exterior, cât și cel interior, atât în mod direct, cât și indirect. În mod obiectiv, cel mai afectat a fost comerțul exterior, prin interdicțiile impuse comerțului din considerente militare sau epidemiologice – pentru a lipsi armatele inamice de provizii sau a bloca pătrunderea molimei și a asigura propriile armate cu provizii. O ramură a comerțului exterior vizată în mod special de interdicții a fost exportul de cereale.

La sfârșitul anului 1853 la Odesa se aflau depozitate circa 120.000 cetverturi de grâu și 170.000 de cetverturi de porumb din Basarabia[6]. Chiar dacă administrativ nu aparținea provinciei, vama de acolo devenise principala poartă pentru exportul cerealelor din Basarabia, datorită avantajelor de navigație și organizare ale portului. În anul 1854 comerțul a fost permis doar până la 1 martie, fiind totuși exportate prin porturile ruse de la Marea Neagă și Marea Azov 932.340 ce-

---

2 *ПСЗРИ*, собр. 1, т. XXXII, 1812-1815, СПб., 1830, №25035, с. 228-229.
3 *ПСЗРИ*, собр. 2, т. XXI, 1846, отд. 2, СПб., 1847, №20670, с. 498, 587.
4 *Журнал Министерства Внутренних Дел*, 1854, часть VI, Отд. I, Правительственные действия по МВД (по май 1854), с. 65-66.
5 *Журнал Министерства Внутренних Дел*, 1855, часть X, Отд. I, с. 63-64.
6 *Коммерческая газета*, №4, 12 января 1854, с. 15.

tverturi de cereale[7]. La 12 februarie 1854, însă, împăratul rus Nicolae I a interzis exportul de cereale din toate porturile ruse de la Marea Neagră (inclusiv cele de la Gurile Dunării) și Marea Azov până la 1 septembrie 1854[8]. Acest lucru a provocat indignarea producătorilor agricoli, care şi-au văzut blocate stocurile pregătite pentru export. La 11 martie 1854 împăratul rus a respins solicitarea unui grup de moșieri din Basarabia de a li se permite să exporte pe vase austriece cerealele pe care le-au adus la Odesa pentru vânzare, dispunând respingerea oricăror altor solicitări de acest gen, pe perioada existenței interdicției[9].

La 14 august 1854 împăratul rus a prelungit interdicția până la adoptarea unei dispoziții permisive speciale. Senatul Guvernant, la audierea raportului prezentat pe această chestiune de ministrul de finanțe la 17 august, a dispus în ședința din 7 septembrie informarea guvernatorului civil al provinciilor caucaziene și transcaucaziene, precum și a guvernatorului general interimar al Novorosiei și Basarabiei[10]. Ca urmare, volumul valoric al exportul portului Ismail s-a diminuat de la 2.191.470 în 1853 la 471.581 în 1854, sau cu 78,5%, iar a portului Reni – respectiv de la 795.680 la 257.800 ruble, sau cu 67,6%[11]. De asemenea, numărul vaselor ce exportau mărfuri pe Nistru, în mare parte cereale din Basarabia și gubernia Podolia spre orașul-port Odesa, s-a redus de la 3.088 în 1853 la 689 în 1854 și 692 în 1855, iar valoarea mărfurilor transportate a scăzut de la 1.465.142 ruble argint la 115.742 și 66.809 ruble argint, sau cu 92,1% și 95,4% respectiv[12]. La 18 octombrie 1855 a fost interzis exportul cerealelor și prin vămile de pe uscat de la hotarul european, cu excepția grâului exportat prin vămile Regatului Polonez[13]. În acest caz interdicția nu a vizat inamicul, ci alimentația propriilor supuși, deoarece acțiunile militare pe propriul teritoriu au compromis recoltele, iar exportul cerealelor peste hotare putea înrăutăți situația. Timp de doi ani exporturile de cereale au rămas interzise și abia la 1 aprilie 1856 a fost permisă reluarea acestora, astfel că până la sfârșitul anului au fost expediate peste hotare din porturile Imperiului Rus de la Marea Neagră și Marea Azov 1.168.850 cetverturi de cereale[14].

Pe lângă cereale, o altă ramură afectată de restricții a reprezentat-o exportul de animale. Exportul acestora va fi oprit din motive militare pe parcursul anilor 1854-

---

[7] К.Скальковский, Торговля, заводская промышленность, фабрики и промыслы в Одессе, *Труды Одесского статистического комитета*, Одесса, 1865, с. 261.

[8] *ПСЗРИ*, собр. 2, т. XXIX, 1854, отд. 1, СПб., 1855, №27934, с. 186.

[9] *Журнал Министерства Внутренних Дел*, 1854, часть VI, отд. I, Правительственные действия по МВД (по апрель 1854), с. 184.

[10] *ПСЗРИ*, собр. 2, т. XXIX, 1854, отд. 1, СПб., 1855, №28530, с. 758.

[11] V. Tomulet, Rolul porturilor Ismail și Reni în comerțul exterior al Basarabiei prin Marea Neagră (1812-1856), *Idem*, *Basarabia în sistemul economic și politic al Imperiului Rus (1812-1868). Studii,* Chişinău: Cartdidact, 2012, p. 457

[12] AISR, F. 1281, inv. 5, d. 78, f. 77; inv. 6, d. 91, f. 85; d. 76, f. 80;

[13] *ПСЗРИ*, собр. 2, т. XXX, 1855, отд. 1, СПб., 1856, №29819, с. 673-674.

[14] К. Скальковский, Торговля, заводская промышленность, фабрики и промыслы в Одессе, *Труды Одесского статистического комитета*, Одесса, 1865, с. 261.

1855. Ca urmare, o parte a acestui comerț se direcționează spre interiorul imperiului, spre exemplu în regiunile poloneze fuseseră exportate în acești ani vite cornute mari și cai în valoare de 20 mii ruble argint[15]. De asemenea, în prim plan iese exportul lânii și seului, care față de anul 1853, când s-a cifrat la 130.751 ruble, în anul 1855 a crescut de peste patru ori, la 563.140 ruble, pentru ca în 1856, odată cu emiterea permisiunii de export a animalelor vii, să se reducă de peste două ori, la 256.235 ruble[16].

O altă ramură afectată a reprezentat-o importul de sare de peste Prut. Cum izbucnirea Războiului Crimeii a întârziat restabilirea industriei sării în Basarabia[17], afectată de inundarea lacurilor sărate în iarna anului 1850, iar acțiunile militare au periclitat importurile de peste Prut, s-a creat un deficit de sare pe piața internă a Basarabiei și a guberniilor de peste Nistru, prețul acestui produs crescând substanțial. În anul 1853, în pofida eforturilor autorităților de ocupație rusești, din Moldova au fost importate prin districtul vamal Sculeni doar 83.068 puduri de sare, în condițiile în care în anul precedent importul a fost dublu[18]. În condițiile insuficienței acute de sare în provincie, taxa vamală diminuată la importul acesteia de 27 copeici argint per pud[19], stabilită încă până la izbucnirea războiului și aplicată în vămile de pe uscat ale Basarabiei, precum și în vama din orașul-port Odesa, a fost inițial prelungită prin rescriptul din 5 ianuarie 1854[20], apoi, prin rescriptul din 25 decembrie 1855, a fost redusă la 19 copeici argint per pud pentru perioada până la 1 ianuarie 1857[21].

După implicarea statelor europene în războiul ruso-turc și retragerea din Principatele Române, din porunca și sub controlul Porții, începând cu 22 noiembrie 1854 raporturile comerciale dintre Moldova și Rusia urmau a fi întrerupte, lucru care s-a întâmplat, însă, abia la 7 martie 1855. Datele oficiale arată că importul de sare prin vămile de la hotarul terestru cu Moldova s-a diminuat în acel an la doar 5.906 puduri, în valoare de 5.272 ruble argint, adică prețul sării practic s-a triplat față de anii antebelici[22]. Unii negustori sudiți din Principatul Moldovei au încercat chiar, în împrejurările de atunci, să obțină dezlegări excepționale de la autoritățile moldovenești, prin mijlocirea Agenției consulare austriece, de a trece sare în Rusia, fie pe la schelele Prutului, fie prin Galați – pe Dunăre. Guvernul Moldovei nu doar că n-a încuviințat asemenea solicitări, dar n-a admis nici „introducerea frauduloasă a sării din alte țări, prin Galați, în porturile Rusiei, încercată atunci de protejații aceleiași agenții. Totuși, în pofida interdicțiilor existente și a măsurilor de siguranță adoptate de către guvernul Moldovei, cantități masive de sare, apreciate drept

15 М.П. Мунтян, Экономическое развитие дореформенной Бессарабии, *Ученые записки Кишиневского университета*, т. 117 (ист.), 1971, с. 144.
16 AISR, F. 19, inv. 3, d. 958, f. 190 verso; d. 959, f. 198 verso, 211 verso.
17 Я.С. Гросул, И.Г. Будак, *Очерки истории народного хозяйства Бессарабии (1812-1861)*, Кишинев, 1967, с. 300.
18 *Коммерческая газета*, №52, 8 мая 1854, с. 205.
19 *ПСЗРИ,* собр. 2, том XXVIII, 1853, отд. 1, СПб., 1854, №27044, с. 72.
20 *ПСЗРИ,* собр. 2, том XXIX, 1854, отд. 1, СПб., 1855, №27835, с. 8.
21 *ПСЗРИ,* собр. 2, том XXX, 1855, отд. 1, СПб., 1856, №29980, с. 748.
22 AISR, F. 19, inv. 3, d. 959, f. 200.

„contrabandă de război", au fost trecute peste Prut[23]. Astfel, în 1855 prin districtul vamal Ismail avea să fie importată în Basarabia o cantitate record de sare – 423.389 puduri[24]. De asemenea, prin tranzitul Austriei, prin vama de la Noua Suliță, au fost importate în Basarabia 55.895 puduri de sare din Moldova, în valoare de 56.326 ruble. În anul 1856 importul sării prin Noua Suliță a continuat până la restabilirea la 1 mai a legăturilor comerciale dintre Moldova și Rusia, conform permisiunii Porții din 3 aprilie 1856, ridicându-se, în consecință, la doar 4.208 puduri de sare, cu o valoare declarată de 4.405 de ruble[25]. În schimb datele pentru anul 1856 a celorlalte vămi ale districtului vamal Sculeni indică că importul de sare a înregistrat un maxim istoric, depășind 260 mii puduri. După cum notau autoritățile vamale, creșterea importului de sare din Moldova se datora epuizării rezervelor în anii de război, nu doar în Basarabia, ci și în guberniile ucrainene[26].

Războiul Crimeii a afectat și legăturile comerciale cu alte regiuni ale Imperiului Rus. Astfel, în octombrie 1853, pentru prevenirea răspândirii epidemiilor, odată cu trecerea armatelor în regiunile otomane „nesigure", împăratul a dispus redeschiderea cordonului sanitar de pe Nistru, activitatea căruia a fost sistată începând cu 1 ianuarie 1831. Cu acest scop i s-au alocat guvernatorului general al Novorosiei și Basarabiei în noiembrie 1853 și februarie 1854 câte 10 mii de ruble argint, fiind redeschise carantinele de observație la Isăcăuți, Movilău, Dubăsari, Parcani și Ovidiopol[27]. Ca urmare, exportul mărfurilor spre guberniile de peste Nistru a fost supus termenilor de curățare sanitară, care în dependență de categoria produselor putea ajunge la 4 săptămâni.

Pe de altă parte, restricțiile impuse comerțului prin vămile Basarabiei au afectat într-o anumită măsură și comerțul interior, însă nu atât de substanțial, deoarece mărfurile autohtone care nu puteau fi exportate din cauza restricțiilor erau plasate pe piața internă, iar cele rusești puteau fi aduse liber. Dacă în anul 1853 la iarmaroacele din provincie au fost aduse mărfuri în valoare de 802.390 ruble argint, dintre care au fost comercializate mărfuri în valoare de 414.578 ruble[28], atunci în 1854 – respectiv 639.319 ruble și 253.828 ruble[29], iar în anul 1855 – respectiv 778.470 și 372.479 ruble[30]. De asemenea, chiar și în condițiile neprielnice provocate de acțiunile militare, numărul prăvăliilor în provincie a crescut de la 1439 în 1853 la 1486 în 1856[31]. La Chișinău, pe lângă cele două piețe existente, în

[23] D. Vitcu, *Istoria salinelor Moldovei în epoca modernă*, Iași, Universitatea "Al. I. Cuza", 1987, p. 196.
[24] AISR, F. 19, inv. 3, d. 959, f. 229 verso.
[25] *Ibidem*, f. 203 verso, 208 verso.
[26] *Ibidem*, f. 214 – 214 verso.
[27] *ПСЗРИ*, собр. 2, т. XXXIII, 1858, СПб., 1860, №32722, с. 78.
[28] AISR, F. 1281, inv. 5, d. 78, f. 80.
[29] AISR, F. 1281, inv. 6, d. 76, f. 83 verso.
[30] AISR, F. 1281, inv. 6, d. 91, f. 88.
[31] Я.С. Гросул, И.Г. Будак, *Очерки истории народного хозяйства Бессарабии (1812-1861)*, *op.cit.*, с. 332.

1855 este deschis și a treia. În cadrul acestora comerțul se realiza zilnic, atrăgând tot mai mulți cumpărători și vânzători din localitățile din apropiere[32].

Totuși, diminuarea comerțului exterior s-a răsfrânt negativ asupra veniturilor provinciei, deficitul pentru anul 1855 ridicându-se la 14.846 ruble, ceea ce constituia 22,8% din cheltuielile administrative prevăzute. Situația creată a determinat Ministerul de Finanțe să aloce 100.000 ruble pentru susținerea „capitalului de 10% al provinciei". Desigur, dacă facem un calcul simplu, înțelegem că veniturile provinciei, în pofida situației dificile cauzate de război urmau a se ridica în acel an la 503.121 ruble, doar că 90% din această sumă urma a ajunge în vistieria imperială. Astfel, la modul practic, Ministerul de Finanțe rus a acceptat „să cedeze" provinciei încă circa 20% din sumele acumulate în cuprinsul ei, pentru a acoperi cheltuielile prevăzute în mare măsură pentru susținerea funcționării aparatului birocratic regional și necesităților legate de menținerea stării de război[33].

Soarta acestui „beneficiu" nu ne este clară, mai ales că administrațiile orășenești au continuat pe parcursul anului 1855 să caute surse suplimentare de acoperire a bugetelor locale. Astfel, la 9 iunie 1855 ratușa orașului Chilia expedia Guvernului Regional al Basarabiei o copie a raportului din 13 aprilie 1853 pe numele guvernatorului Basarabiei în care solicita supunerea târgoveților din alte orașe ce activau în Chilia unor taxe în folosul orașului. În raport se preciza că deși *Regulamentul Comercial* interzicea târgoveților să activeze în alte orașe decât cel în care erau înscriși, în Chilia foarte multe persoane practicau comerțul neavând reședință în oraș, fără certificate comerciale, fără permisiunea ratușei și fără a achita taxe în folosul orașului. De aceea Ratușa orașului Chilia a solicitat ca aceștia să fie impuși să obțină certificate comerciale similar țăranilor, cu plata în folosul orașului a 10% din costul acestora, adică câte 1,80 ruble argint pe an. La 8 august 1855 Guvernul Regional a solicitat dumelor, ratușelor și polițiilor orășenești din Basarabia date despre perceperea taxelor în folosul orașului de la târgoveții care practicau comerțul în jurisdicția lor fără a avea reședință. La 17 august 1855 Duma din Chișinău a pregătit un raport în această privință, în care preciza că târgoveții erau supuși în folosul orașului unei taxe de 10% din prețul certificatului comercial. Totuși, problema determinării târgoveților din alte orașe de a obține certificate comerciale pentru a putea practica comerțul în Chișinău a fost clasificată ca irezolvabilă[34].

Războiul Crimeii a afectat și anumite reforme preconizate de a fi aplicate în sistemul comerțului interior. Astfel, în legătură cu starea de război, prin rescriptul imperial din 6 august 1854 s-a dispus ca introducerea noului sistem de concesiune a vânzării băuturilor spirtoase în guberniile privilegiate și Basarabia, aprobat la 22 iunie 1853, să fie amânată și să fie menținut pe parcursul anilor 1855-1856 vechile reguli. Se suspenda, de asemenea, organizarea unor noi licitații

32 М.П. Мунтян, Экономическое развитие дореформенной Бессарабии, *op.cit.*, с. 305, 313.
33 *Журнал Министерства Внутренних Дел*, 1855, часть XI, Отд. I, с. 59.
34 ANRM, F. 75, inv. 1, d. 1811, ff. 1, 8.

la expirarea termenului anterior de concesiune de patru ani, concesionarii având dreptul să-și prelungească contractele anterioare[35].

Desigur că războiul a generat și o serie de factori indirecți care au afectat activitățile comerciale în Basarabia. În primul rând prin sustragerea țăranilor de la muncile agricole, în scopul asigurării necesităților logistice ale armatei, diminuarea puterii de cumpărare a populației, rechizițiile extraordinare.

În perioada aflării armatelor ruse în Principatele Române și peste Dunăre, general-feldmareșalul I.F. Paskevici-Erevanski, comandantul suprem al armatei active, în scopul asigurării rezervelor alimentare a dispus: a) rechiziționarea din Odesa a cerealelor ce aparțineau persoanelor particulare; b) măcinarea în făină a cantităților de cereale din magaziile de rezervă sătești din Basarabia; c) colectarea de la locuitorii guberniei Podolia în mod urgent a 150 mii de *cetverturi* de făină și crupe, precum și 100 de mii de *cetverturi* de ovăz; d) instituirea magaziilor de rezervă în satele Șaraevo și Jerebkovo de lângă Odesa, în care să fie transportate din localitățile circumscripțiilor militare Novorosia, Podolia și Kiev câte 50.000 *cetverturi* de făină și ovăz. Măsurile în cauză, însă, au întâmpinat dificultăți majore în procesul de implementare, de aceea au fost abandonate[36]. În Basarabia a început măcinarea celor 100.000 *cetverturi* de grâne preconizate a fi rechiziționate din magaziile sătești, dar deoarece acestea erau împrăștiate în tot cuprinsul provinciei în cantități mici, iar pentru transportare lor era necesară o risipă de forță de tracțiune, procedura a fost stopată[37].

În august 1854, după ce Rusia a fost nevoită să evacueze Principatele Române, autoritățile țariste au luat hotărârea de a utiliza proviziile sustrase din Principatele Române și grânele ce se regăseau deja pregătite în magaziile sătești de rezervă din Basarabia, însumând 100.000 de *cetverturi* de cereale de toamnă. Alimentarea militarilor a fost strict organizată, fiecare regiment și unitate militară primea cereale din magaziile sătești de rezervă ale acelei plase în care era cantonată. Cu acest scop au fost întocmite și distribuite informații despre amplasarea în Basarabia a magaziilor de provizii și a celor sătești de rezervă, cu indicarea cantităților de cereale ce se regăseau în acestea. Informații similare au fost întocmite și pentru guberniile Podolia, Kiev și Poltava, în caz că desfășurarea operațiunilor militare ar fi impus retragerea de mai departe a armatelor ruse[38]. Astfel, până la sfârșitul anului 1854 din magaziile sătești de rezervă ale Basarabiei au fost rechiziționate pentru hrana militarilor 103.292 *cetverturi* de cereale[39]. Ca urmare

[35] *Журнал Министерства Внутренних Дел*, 1855, часть X, отд. I, Правительственные действия по МВД (по январь 1855), с. 77.

[36] Е.П. Ковалевский, *Война с Турцией и разрыв с западными державами в 1853 и 1854 годах*, СПб., 1871, с. 251.

[37] Федор Затлер, *Записки о продовольствии войск в военное время*, СПб., 1860, часть I, с. 216.

[38] Е.П. Ковалевский, *Война с Турцией и разрыв с западными державами в 1853 и 1854 годах*, СПб., 1871, с. 252; Ф. Затлер, *Записки о продовольствии войск в военное время*, СПб., 1860, часть I, с. 218.

[39] *Извлечение из отчета Министра Государственных Имуществ за 1854 год*, СПб., 1855, с. 5.

rezerva de cereale aflată în magaziile sătești de rezervă din Basarabia s-a diminuat către anul 1855 de la 363.824 la 260.532 cetverturi[40], sau cu 28,3%.

Drept rezultat al acestor acțiuni, populația provinciei a fost grav afectată. Ca urmare, în conformitate cu decizia Ministerului Afacerilor Interne din 30 decembrie 1854, țăranilor din județul Hotin, afectați și de recolta proastă obținută în acel an, li s-a acordat o amânare, până la recolta din 1855, de predare a cerealelor în magaziile de rezervă, precum și în privința rambursării cantităților de cereale luate cu împrumut, cu condiția că doar cei nevoiași să beneficieze de această facilitate. Responsabilitatea de a supraveghea realizarea acestei decizii i-a revenit Comisiei regionale pentru alimentația publică[41]. Dar pe lângă condițiile climaterice nefaste, sustragerea populației active în vederea asigurării necesităților armatei țariste a determinat o diminuare substanțială a producției agricole în provincie. Potrivit calculelor istoricului Valentin Tomuleţ, pe durata Războiului Crimeii populația Basarabiei a asigurat armata rusă cu 1.287.853 lucrători, 711.340 care, 25.656 cai și 144 bărci. Una dintre cele mai grele prestaţii a constituit-o asigurarea cu forță de muncă pentru repararea drumurilor, podurilor și a cetăților, care, după durata timpului de muncă, varia de la 1:4 până la 1:15 zile. În medie locuitorii Basarabiei au pierdut 2.932.385 zile-muncă. Dar dacă ținem cont de faptul că războiul a fost îndelungat și destul de greu, iar Rusia a suferit înfrângere, apoi constatăm că locuitorii Basarabiei au îndeplinit nu un număr mediu de zile-muncă, ci unul maxim – mai mult de 5 milioane zile-muncă. Cifra vizează numai sus-numita categorie de prestații, în care au fost încadrați ceva mai mult de jumătate (52,3%) din numărul total al lucrătorilor. Dacă, însă, vom lua în calcul și ceilalți 614.127 de lucrători, apoi constatăm că locuitorii Basarabiei au pierdut în total în timpul războiului, având în vedere doar acest sistem de prestații, circa 10-11 milioane zile-muncă. În afară de aceasta, în cadrul întregii perioade de război, pentru magazinul mobil de provizii al armatei ruse locuitorii Basarabiei au pus la dispoziție până la 600 de care cu căruțași, boi și cele necesare[42]. Nu este de mirare, spre exemplu, că producția de vin în Basarabia a scăzut de la 3,45 milioane vedre în 1853, la 2,85 milioane de vedre în 1854, 2,08 milioane de vedre în 1855 și 1,03 milioane de vedre în 1856[43]. De asemenea, în perioada Războiului Crimeii asigurarea populației cu vite cornute mari s-a diminuat de la 65 capete la suta de locuitori, la doar 55,5[44].

Războiul Crimeii a afectat comerțul interior și cel exterior prin vămile Basarabiei și prin reducerea mobilității negustorilor și târgoveților. Acest lucru era determinat, în primul rând, de sistarea eliberării pașapoartelor pentru comerci-

---

[40] AISR, F. 1281, inv. 5, d. 86, f. 84 verso; inv. 6, d. 91, f. 84 verso.

[41] *Журнал Министерства Внутренних Дел*, 1855, часть 10, отд. I, Министерские распоряжения, с. 47.

[42] V. Tomuleț, *Politica comercial-vamală a țarismului în Basarabia și influența ei asupra constituirii burgheziei comerciale*, Ediția a II-a, Chișinău, 2015, p. 308.

[43] *Коммерческая газета*, №100, 27 августа 1855, с. 398; №7, 17 января 1857, с. 27; №184, 21 ноября 1858, с. 805-806.

[44] М.П. Мунтян, Экономическое развитие дореформенной Бессарабии, *op.cit.*, с. 125.

anți pentru deplasarea înafara localității de reședință. Starea de război a însemnat o limitare drastică a libertății deplasării categoriilor neprivilegiate ale populației, în special în virtutea declanșării campaniilor regulate sau speciale de recrutare. Deși negustorii de ghildă erau scutiți de serviciul militar, târgoveţii și ţărănimea comercială nu beneficia de astfel de privilegii, fiind strâmtorați substanțial în posibilitățile de deplasare în perioada declanșării operațiunilor militare, inclusiv în teritoriul aceleiași regiuni administrative. Chiar dacă, în conformitate cu Regulamentul privind constituirea administrației provizorii a Basarabiei din 23 iulie 1812, locuitorii teritoriului dintre Prut și Nistru au fost scutiți de recrutare, documentul în cauză nu indica un termen exact al privilegiului. De aceea, în urma dispozițiilor emise cu ocazia efectuării unor noi recrutări în cadrul imperiului apăreau dispoziții speciale în care se reitera că Basarabia este scutită de o asemenea obligație[45]. Uneori emiterea dispozițiilor ce reconfirmau scutirea locuitorilor provinciei de serviciul militar întârzia, de aceea autoritățile locale dispuneau sistarea eliberării pașapoartelor de deplasare a categoriilor de populație supuse militar. Pentru târgoveți, o cale de a se proteja de această incertitudine era înscrierea în rândurilor negustorilor de ghildă. Nu e de mirare, astfel, că numărul capitalurilor de ghilda a treia declarate în orașele din Basarabia a crescut de la 803 la 1 ianuarie 1853 la 1.016 la 1 ianuarie 1854[46].

La 25 noiembrie 1853 au fost aprobate Regulile cu privire la ordinea de tragere la sorți a recruților în orașe, posade și târguri. Totuși potrivit punctului 2 al acestora, condițiile nu se răspândeau asupra Basarabiei[47]. La 26 august 1854 a fost emis manifestul cu privire la efectuarea încorporării ordinare în forțele armate din cuprinsul fâșiei de vest a Imperiului Rus în legătură cu declanșarea războiului ruso-turc. Campania de recrutare urma să se desfășoare între 1 noiembrie – 15 decembrie 1854, inclusiv în rândul evreilor, de pe fiecare 1.000 de locuitori urmând a fi încorporați câte 10 militari[48]. Cum Basarabia intra în fâșia guberniilor vestice, procedurile de pregătire a campaniei de recrutare au demarat și în provincie, chiar dacă formal locuitorii acesteia erau scutiți de recrutare. La 24 septembrie 1854 guvernatorul militar al Basarabiei iniția o corespondență cu inspectorul regional în chestiunea plângerii parvenite din partea evreului Ilia Gherșkovici, târgoveț din Chișinău, pe marginea neeliberării de către Duma orășenească a pașaportului de deplasare în afara Chișinăului cu afaceri comerciale, cu toate că până la acea dată evreii au primit astfel de pașapoarte[49]. Potrivit raportului Dumei pe această chestiune din 17 septembrie 1854, interdicția a fost determinată de rescriptul primit la 15 septembrie de la Cârmuirea Regională a Basarabiei, în privința efectuării recrutării

45 D. Poștarencu, *Anexarea Basarabiei la Imperiul Rus*, Chișinău, 2006, p. 36.
46 П.Л. Шпаковский, Ревизское население Бессарабии по 10 ревизии, *Записки Бессарабского областного статистического комитета*, Кишинев, 1864, т. I, с. 22-23.
47 *ПСЗРИ*, собр. 2, т. XXVIII, 1853, отд. 1, СПб., 1854, №27727, с. 581.
48 *ПСЗРИ*, собр. 2, т. XXIX, отд. 1, 1854, СПб., 1855, №28502, с.
49 ANRM, F. 924, inv. 1, d. 6, f. 1.

a 12 unităţi, iar până la elaborarea dispoziţiilor de recrutare de către Administraţia Financiară, instituţia a hotărât a întrerupe eliberarea paşapoartelor evreilor pentru deplasarea din oraş. Dar guvernatorul s-a arătat preocupat de altceva. Întrucât despre recrutarea evreilor s-a anunţat prin ediţiile periodice încă de la 1 septembrie 1854, acesta dorea să afle dacă nu cumva Duma a eliberat paşapoarte sub pretextul neinformării, dar în cunoştinţă de cauză, lucru care îl împuternicea pe procuror să-l investigheze[50]. Duma, în răspunsul său din 17 septembrie 1854, scria guvernatorului că s-a ghidat cu stricteţe de instrucţiunile Cârmuirii Regionale din 9 august 1852, şi odată cu declararea încorporării instituţia a sistat eliberarea documentelor de călătorie doar persoanelor cu vârsta între 12-25 de ani, iar, întrucât solicitantul avea 16 ani, el se includea în această categorie[51].

Potrivit informaţiilor prezentate de şeful administraţiei orăşeneşti, în luna septembrie 1854 au fost eliberate 45 de paşapoarte târgoveţilor din comunitatea evreilor din Chişinău pe un termen de un an, pentru deplasare cu afaceri în Rusia, inclusiv 18 – persoanelor cu vârsta cuprinsă între 12-25 de ani[52]. La 25 septembrie 1854 procurorul regional solicita Dumei oraşului Chişinău o serie de informaţii pe marginea acestui caz[53]. Dar, prin rescriptul din 12 noiembrie 1854 evreii din Basarabia, alături de cei din Taurida, au fost eliberaţi de recrutare în campania de încorporare, declanşată prin rescriptul din 26 august 1854[54]. La 9 decembrie 1854, în baza raportului ministrului de război, Senatul Guvernant a dispus informarea tuturor demnitarilor şi funcţionarilor vizaţi din Basarabia şi Taurida[55]. În anul următor, manifestul din 3 octombrie 1855, cu privire la efectuarea încorporării ordinare în forţele armate din spaţiul fâşiei de vest, a stipulat excluderea de la recrutare a locuitorilor din guberniile Poltava, Cernigov, Harkov, Ekaterinoslav, Herson şi Taurida, în virtutea situaţiei dificile cauzate de prestaţiile extraordinare de război, dar nu şi din Basarabia[56]. În acest context, în baza raportului ministrului de război, Senatul Guvernant a emis un rescript în care a exclus din nou evreii din Basarabia de la recrutare[57].

Sigur că acest lucru nu putea să nu se răsfrângă negativ asupra comerţului provinciei. Pentru a mai redresa într-un fel situaţia negustorilor şi pentru a nu-i ruina, autorităţile ţariste au încercat să mai diminueze din povara birocratică la care erau supuşi negustorii şi antreprenorii din Basarabia. Prin rescriptul Senatului din 18 februarie 1854, ca urmare a plângerii evreilor din Bălţi, s-a hotărât ca eliberarea paşapoartelor pentru târgoveţii şi evreii din acest oraş, să fie posibilă nu doar în Ratuşa din Soroca şi Duma din oraşul Chişinău, ci şi în Administraţia

---

50 *Ibidem*, ff. 1 verso, 6.
51 *Ibidem*, f. 5-5 verso.
52 *Ibidem*, f. 3-4.
53 *Ibidem*, f. 7-8.
54 *ПСЗРИ*, собр. 2, т. XXIX, 1854, отд. 2, СПб., 1855, №28733, с. 22.
55 *Ibidem*, №28812, с. 80.
56 *ПСЗРИ*, собр. 2, т. XXX, 1855, отд. 1, СПб., 1856, №29681, с. 677.
57 *Ibidem*, №29828, с. 677.

fiscală a județului Iași, cu sediul la Bălți[58]. De asemenea, la 15 martie 1855 potrivit deciziei Comitetului de Miniștri, ratușele din Reni și Chilia au primit dreptul de a elibera comercianților din orașele în cauză și agenților acestora, certificate pentru dreptul la comerț și bilete pentru unități comerciale. Acestea urmau a fi expediate de Administrația Financiară din Akkerman, iar banii încasați trebuiau expediați în instituția dată cu prima poștă de către ratușele amintite[59]. Măsurile întreprinse de autorități au diminuat impactul negativ al războiului și restricțiilor comerciale asupra dinamicii capitalurilor de ghildă, acestea scăzând neesențial, de la 1.095 în 1854 la 975 în 1855[60].

De asemenea, la 23 octombrie 1855 Comitetul de Miniștri a examinat o serie de propuneri înaintate de guvernatorul general al Novorosiei și Basarabiei, contele A.G. Strogonov, cu privire la acordarea unor facilități locuitorilor regiunilor afectate de acțiunile militare. Printre altele se propunea instituirea unor magazii de cereale din rezervele statului, din care să se acorde nevoiașilor cantitățile necesare de grâne pentru însămânțare. Ministrul internelor a solicitat guvernatorului general al Novorosiei și Basarabiei un raport în acest sens. Comitetul de Miniștri a decis să aștepte mai întâi raportul în cauză, deși a căzut de acord cu observația ministrului Domeniilor Statului precum că fiecare instituție urmează să asigure categoriile sociale din subordine cu semințe din rezervele proprii[61]. Celelalte propuneri ale guvernatorului – cu privire la acordarea unor facilități locuitorilor regiunilor afectate de război, precum scutirea de la plata impozitelor curente și a datoriilor pe credite, diminuarea accizului la sare, acordarea moșierilor dreptului de producere liberă a băuturilor spirtoase, Comitetul de Miniștri le-a declarat injuste și pripite și le-a respins[62].

Starea de război din Basarabia și Taurida avea să fie ridicată prin rescriptul imperial din 7 august 1856[63]. Abia după acesta, la 27 noiembrie 1856, a fost aprobată de împărat hotărârea Comitetului de Miniștri cu privire la eliberarea gratuită locuitorilor Basarabiei și Novorosiei a pașapoartelor de deplasare înafara localităților de reședință până la 1 noiembrie 1857. Guvernatorul Novorosiei și Basarabiei urma să stabilească localitățile în care, din cauza războiului, locuitorii au sărăcit într-atât încât nu-și puteau permite achitarea actului respectiv[64].

Odată cu încheierea războiului, prin prevederile Tratatului de la Paris din 1856, partea de sud a Basarabiei, unde erau situate lacurile saline, a fost retrocedată Principatului Moldovei, iar Imperiul Rus a fost nevoit să reorganizeze cordonul

---

58 *Журнал Министерства Внутренних Дел*, 1854, часть V, Отд. I, с. 24.
59 *ПСЗРИ*, собр. 2, т. XXX, 1855, отд. 1, СПб., 1856, №29134, с. 203.
60 П.Л. Шпаковский, Ревизское население Бессарабии по 10 ревизии, *Записки Бессарабского областного статистического комитета*, Кишинев, 1864, т. I, с. 22-23.
61 *ПСЗРИ*, собр. 2, том XXXI, 1856, СПб., 1857, отд. 2, Дополнения к XXX-му тому Второго Собрания Законов Российской Империи, №29849а, с. 7-12.
62 *ПСЗРИ*, собр. 2, том XXXI, 1856, отд. 2, Дополнения к XXX-му тому Второго Собрания Законов Российской Империи, СПб., 1857, №29849а, с. 7-12.
63 *ПСЗРИ*, собр. 2, т. XXVIII, 1856, отд. 1, СПб., 1857, №30822, с. 661.
64 *ПСЗРИ*, собр. 2, т. XXXI, 1856, отд. 1, СПб., 1858, №31181, с. 1027.

sanitar-vamal de la hotarul vestic al Basarabiei. Acesta avea să includă în componența sa două districte vamale – Cubei (în locul fostului district vamal Ismail) și Sculeni. În cadrul districtului vamal Cubei fusese instituite birourile vamale Cubei, Tatarbunar și Beștamak, fiind incluse și posturile vamale Leova și Akkerman, iar districtul vamal Sculeni includea birourile vamale Noua Suliță și Sculeni și postul vamal Lipcani. Locul de reședință al șefului districtului vamal Cubei era stabilit în Akkerman, iar al celui din Sculeni – în Noua Suliță[65]. Pierderea porturilor Ismail și Reni, principalele porți comerciale „maritime" de la hotarul Basarabiei, a fost pentru provincie una extrem de importantă, ce a determinat o redirecționare și mai substanțială a produselor agricole autohtone pentru export spre portul Odesa.

Între timp populația din Basarabia a fost afectată din nou de o epidemie de ciumă[66], dar în plan epidemiologic situația a fost redresată relativ rapid. În acest context, la 26 martie 1857 Comitetul de Miniștri a admis ca informațiile trimișilor, consulilor și agenților ruși din porturile europene să fie expediate guvernatorului general al Novorosiei și Basarabiei, când era posibil prin telegraf, însă doar când erau înregistrate situații epidemiologice, pentru a limita corespondența costisitoare[67]. După mutarea carantinei din Ismail în colonia Cubei, a celei din Reni – în localitatea Tatarbunar, celei din Sulina – în localitatea Comrat, iar a celei din Leova – în Cărpineni, la 7 decembrie 1857, contele A.G. Strogonov a ridicat din nou chestiunea lichidării cordonului sanitar de pe Nistru. Însă abia la 28 ianuarie 1858 împăratul a aprobat hotărârea Comitetului de Miniștri în acest sens[68].

În concluzie putem afirma că Războiul Crimeii a afectat comerțul din teritoriul dintre Prut și Nistru din mai multe puncte de vedere. În primul rând, starea de război instituită în provincie a însemnat emiterea unor dispoziții ce limitau cadrul legal al comerțului, prin diferite interdicții la exportul anumitor mărfuri, fixarea prețului de cumpărare a produselor pentru armată, etc. Un alt aspect cercetat de noi a vizat limitarea mobilității comercianților, prin suspendarea eliberării pașapoartelor de deplasare în interiorul sau peste hotarele imperiului, reinstituirea carantinelor pe Nistru, etc. În fine, impactul negativ al războiul asupra comerțului din provincie a fost determinat de scăderea producției agricole disponibile pentru piață, ca urmare, pe de o parte, a rechizițiilor, iar pe de altă parte, a prestațiilor extraordinare în muncă, care au sustras agricultorii de la muncile agricole. Diminuarea volumului comerțului exterior, ca urmare a interdicțiilor, a determinat scăderea veniturilor provinciei și sărăcirea comercianților. Măsurile adoptate de autoritățile țariste pentru redresarea situației în cauză au avut efecte limitate și nu au putut stăvili exodul capitalului negustoresc din provincie.

---

[65] *ПСЗРИ*, собр. 2, т. XXXV, 1860, отд. 1, СПб., 1862, №35885, с. 708.

[66] В.И. Жуков, *Города Бессарабии 1812-1861 годов. Очерки социально-экономического развития*, Кишинев, 1964, 70.

[67] *ПСЗРИ*, собр. 2, т. XXXII, 1857, отд. 1, СПб., 1859, №31665, с. 261-262.

[68] *ПСЗРИ*, собр. 2, т. XXXIII, 1858, СПб., 1860, №32722, с. 78.